

XIX. YÜZYILDA EDİRNE'DE ZİRAİ ve EKONOMİK DURUM

*Dilşad TOSUN
**Ömer Uğur AYDIN
***Osman KÖSEOĞLU
****Habibe KÖSEOĞLU
***** Başer AKKAYA

Atıf Bilgisi

Chicago: Dilşad Tosun, Ömer Uğur Aydın, Osman Köseoğlu, Habibe Köseoğlu, Baser Akkaya, “XIX. Yüzyılda Edirne’de Zirai ve Ekonomik Durum”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Year: 1, (2023), İssue: 1, pp. 175-196.

Apa: Tosun, D., Aydın, Ö. U., Köseoğlu, O., Köseoğlu, H., Akkaya, B. (2023), “XIX. Yüzyılda Edirne’de Zirai ve Ekonomik Durum”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Year: 1, (2023), İssue: 1, pp. 175-196.

Özet

XIX. yüzyılda Edirne’de zirai kaynakların çeşitli ve bol olduğu tetkik edilebilmektedir. Edirne’de yetiştirilen ürünlerin büyük kısmı öncelikle başkent İstanbul’a nakledilirken, Avrupa ile ticaretin geliştiği bu yıllarda ürünlerin Filibe ve Enez üzerinden Avrupa’ya ulaştırılmasından kaynaklı olarak şehirde canlı bir ticari hayat vardır. Edirne’nin en önemli zirai kaynağı olan ayçiçeği de Osmanlı topraklarına bu yüzyılda Amerika üzerinden getirilmiştir. Bu topraklarda bakla, mercimek, arpa, buğday, üzüm, çavdar, susam, fülful, fık ve daha bir çok zirai ürünün yanı sıra özellikle pirinç Meriç boylarında yetiştirilen en önemli ürünlerdir.

Bu makalede Edirne ticaretine yön veren önemli zirai ürünlerin nasıl, nerede ve hangi imkanlar dahilinde yetiştirilmekte olduğu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Ziraat, Tarı, Ürün, Buğday, Ayçiçeği, Osamanlı.

Abstract

XIX. In the 19th century, it can be observed that the agricultural resources in Edirne are diverse and abundant. While most of the products grown in Edirne were first transported to the capital, Istanbul, there was a lively commercial life in the city due to the fact that the products were transported to Europe via Plovdiv and Enez in these years when trade with Europe developed. Sunflower, the most important agricultural resource of Edirne, was brought to the Ottoman lands through America in this century. In these lands, besides broad beans, lentils, barley, wheat, grapes, rye, sesame, fulful, fig and many other agricultural products, especially rice is the most important product grown in the Meriç region.

In this article, it will be focused on how, where and within what possibilities the important agricultural products that shape the Edirne trade are grown.

Keywords: Edirne, Agriculture, Agriculture, Product, Wheat, Sunflower, Ottoman.

---

* Müdür Yardımcısı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği İlkokulu, dilsad_can@hotmail.com, Orcid: 0009-0005-6081-7244

** Müdür, Necmi Asfuroğlu Anadolu Lisesi, ouguraydin@hotmail.com, Orcid: 0009-0001-8686-8227

*** Müdür, Aksu Topallı İlkokulu, okoseoglu071@hotmail.com, Orcid: 0009-0004-6871-6264

**** Müdür Yardımcısı, Kepez Altınova İlkokulu, mkoseoglu07@hotmail.com, Orcid: 0009-0004-5409-8098

***** Müdür, Antakya Aşağıoba İlkokulu, basar_akkaya@hotmail.com, Orcid: 0009-0001-3051-0103

Giriş

Edirne'nin bulunduğu coğrafi konum dikkate alındığında, geniş bir plato üzerinde yer aldığı söylenebilir. Bu nedenle, dağlık alanlardan yoksun ve geniş tarım alanlarına sahiptir.

Üzerinde çalışmakta olduğumuz yerleşim birimlerinde Temettü'at Defterlerinden elde ettiğimiz verilere göre, zirai toprak çeşidi olarak mezru tarla, gayri mezru tarla, çayır, bostan vb. toprak birimlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu toprak birimlerinde; bakla, mercimek, arpa, buğday, üzüm, çavdar, susam, fülful, fik vb. ürünlerin yetiştirildiği görülmektedir. Bu toprakların içinde bağlar dönüm olarak verilen toprakların % 7' sini, mezru tarlalar % 48,6' sını, gayri mezru tarlalar % 27,6' sını hane sahiplerinin kiracı olarak çalıştırdıkları tarlalar % 10,7' sini, Harir bahçeler % 1,3' ünü, bostanlar % 0,6' sını, bakla % 1,4' ünü, mercimek % 0,1' ini, icara verilmiş tarlaları % 0,3' ünü ve kiraya verilen gayri mezru tarlaları ise % 3' ünü oluşturmaktadır. Bu tarlalar adı geçen yerleşim birimlerinin hemen hemen büyük kısmında vardır. Ancak daha ziyade Müslümanların yoğun oldukları bölgelerde bulunmaları, Müslümanların tarımla yoğun olarak meşgul olduklarını ispatlamaktadır. Bu temettüat defterlerinde yer alan Gayrimüslimlerin ise ziraatten uzak oldukları genel kanı olsa da onların da azda olsa Müslümanlar gibi ziraatle uğraştıkları bir vakıdır. Bu bilgilerin ışığı altında adı geçen yerleşim birimlerindeki topraklardan elde edilen gelirleri şöyle ifade edebiliriz: Bu birimlerdeki topraklardan ziraate elverişli olan bağlar yaklaşık 210 dönüm, 149 nik olup bunlardan elde edilen hasılat bütün hasılatın % 2,46' sına tekabül etmektedir.

Bahsi geçen mahalle ve kariyelerdeki bütün toprakların yaklaşık olarak % 0,69' unu oluşturan mezru tarla ve gayri mezru tarlalardan elde edilen hasılatın tamamının ise 302.797 kuruş olduğu görülmektedir. Mezru tarlalar, üzerinde tarım yapılabilen, muhtemelen arpa ve buğday ekimine ayrılmış yerlerdir. Gayrimezru tarlalar ise ya nadasa bırakılmış alanlar veya herhangi bir ürünün yetiştirilmesine elverişli olmayan otluk araziler, meralar olarak kabul edilebilir.

319 dönüm olan ve toprak maliklerinin kiracı olarak çalıştıkları tarlalardan elde edilen hasılat bütün topraklardan elde edilen hasılatın yaklaşık olarak % 5' ini meydana getirmektedir. 39 dönüm olan harir bahçelerden elde edilen, hasılat 1408 kuruştur. Muhtemelen bu bahçeler dutluk alanlar olup, ipek kumaşların üretilmesinde başlıca malzeme olan ipekböceği kozalarının yetiştirilmesi için gerekli olan dut yapraklarının yetiştirildiği alanlardır. Bostanlar ise yaklaşık olarak 20,5 dönüm olup bunlardan elde edilen hasılat 189 kuruştur. Bakla yetiştirilen alanlar ise 43,5 dönümdür. Bunlardan elde edilen hasılat 127,5 kuruştur. Mercimek yetiştirilen alanlar ise 5,5 dönüm olup 64,5 kuruş geliri vardır.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz hane sahiplerinin kiracı oldukları tarlalar gibi bir kısım tarlalar ise bu hane sahipleri tarafından kiraya verilmiştir. Bunların yaklaşık 9 dönüm olduğu anlaşılmaktadır ve bu tarlalardan 980 kuruş hasılat elde edilmiştir. Aynı şekilde, kiraya verilmiş olan gayrimezru

International Journal of Eastern Mediterranean Studies
REFEREED JOURNAL
2023
ISSN NO: 2980-2350

tarlalar 92 dönüm olup bunların tüm toprakların % 3'ünü oluşturduğu ve hasılatının 19,5 kuruş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hayvanların otlak alanları olduğunu düşünebileceğimiz veya yine hayvanlara kışlık temini maksadıyla büyüme bırakılmış otluk alanların olması muhtemel çayırların sadece 3 dönüm olduğu görülmektedir.

Çöke Nahiyesi Malkoçlar Karyesi, Manastır Nahiyesi Nalbantlar Karyesi, Edirne kazası Muradanlı Karyesi, Üsküdar Nahiyesi Yenibeyli Karyesi ve Nefs-i Edirne ile buraya bağlı Balaban Paşa Mahallesi ve Aya Nikola Mahallesi'nde toplam 15.276,5 dönüm arazi bulunmakta olup; bu araziden toplam 285.023,5 kuruş gelir temin edilmiştir.

Defterlerde, ekili tarlalar, “mezru tarla” olarak gösterilmiştir. Kiraya verilenler ile o yıl boş bırakılanlar “gayri mezru tarla” ifadesiyle kaydedilmiştir¹. 15.276,5 dönümlük arazinin mezru tarla kısmı % 26.87'lik bir orana sahip olup, bunlardan elde edilen gelir, tüm gelirin, yaklaşık % 88,5'ini oluşturmaktadır. Bu yerleşim birimlerinde çok geniş alanlar kaplamadığı anlaşılan, ancak, muhtemelen taşlık, kıraçlık ve ekime elverişli olmayan alanlar olan “gayri mezru tarlalar” ise, yekün arazinin, yaklaşık % 9,8'ini teşkil etmektedir.

Mezru ve gayri mezru tarlalardan sonra; bağ, bahçe ve bostanlara yer verilmiştir. Meyve bahçeleri sadece “bahçe” diye yazılırken; harir bahçeleri (dut) ve zeytinliklerin ayrıca kaydedilmesi istenmiştir.

Bağ ve bostanlar daha ziyade 1-2 dönümlük, hatta bir kısmı da, 1-2 evleklik² yerlerdir. sadece ailenin ihtiyacını karşılayacak kadar mahsul alınan küçük bağların üzümleri için öşür tahakkuk ettirilmemiştir. Temettü defterlerindeki bu bilgiler, ziraat yapılan alanlar hakkında bilgi verdiği gibi, bu toprakların ne kadarının ekili, ne kadarının dikili sahalara ayrılmış olduğu ve bunların büyüklüklerine göre sınıflandırma yapılmasına da imkân vermektedir³. Edirne ve çevresinde, geniş alanlar kaplaması gerekirken; sadece 400,5 dönüm olan bağlardan, bütün gelirin sadece % 7,72'sinin sağlandığı anlaşılmaktadır.

Temettü'at Defterleri'nden elde edilen bilgiler ışığında, hane sahiplerinin, tahririne katıldıkları yerleşim birimleri dışında bazı köy ve beldelerde de topraklarının olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlardan 3310 kuruş gelir temin edilmiştir⁴. İpek yetiştiriciliğinde önemli bir faktör olan dut ağaçlarının bulunduğu alanlar olan “harir bahçeler” 9155 dönümdür ve toplam arazinin, yaklaşık % 60'ını oluşturmaktadır. Bu bahçelerden elde edilen gelir, toplam gelirin % 2,42'sidir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, memlekette yaygın bir halde bulunan ipekli mensucatın ve

¹ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 406.

² Evlek, bağ ve bostanlarda kullanılan ¼ dönümlük bir ölçü birimidir.

³ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 407.

⁴ BOA, *ML. VRD. TMT.*, nr. 5847,5867.

bilhassa ham ipek imâlatının başlıca merkezleri; Bursa vilâyeti ile, Cebelü Lübnan Sancağı ve Suriye, Halep, Selânîk, İstanbul ve Edirne vilayetleriydi⁵.

Yukarıdakilerin dışında kalan bahçeler 2 dönüm olup; çayırlar 3 dönüm, sebze bahçeleri ise 8 dönümdür. Bu 13 dönümlük bahçeden elde edilen gelir ise, yaklaşık 480 kuruştur.

Buradan anlaşılmaktadır ki, bu yedi yerleşim biriminde yoğun bir tarımsal faaliyet sürdürülmemektedir. Hane sahipleri, sadece, kendi ihtiyaçlarını karşılayacak ve yükledikleri vergileri ödeyebilecek kadar bir toprağı işletmektedirler. Bu durum, tımar sisteminin giderek ortadan kalktığı ve özel mülkiyetin geliştiğinin bir göstergesidir.

b. Toprağın Mahallelere Göre Dağılımı 1260/1844 tarihli Temettü’at Defterlerine göre 3 mahalle, 7 kariye, 1 nahiye’den oluşan yerleşim birimlerinde toplam olarak 149 nik, 2973 dönüm arazinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu arazinin yerleşim birimlerine dağılımı ise şöyledir:

Bağların bir kısmının mezru tarla diğer kısmının gayrimizru tarla olarak verildiği anlaşılmakta olup, hane sahiplerinin diğer bir kısım bağlarda kiracı olarak çalıştıkları da tespit edilmektedir.

Nefsi Kızanlık toprağında genellikle bağlık alanlar tespit edebiliyoruz. Bu bağların alan ölçüleri nik ve dönüm olarak verilmektedir. Bunlar yaklaşık olarak 149 nik ve 19 dönümdür.

Mezru tarla olarak 51,5 dönüm bağın olduğu dikkati çekmektedir. Bununla beraber hane sahiplerinin başkalarına ait yerleri işlemek suretiyle, kiracı konumunda oldukları tarlaları ise 66 dönümdür. Nefsi Kızanlık toprağında bağların toplam 1 nik olduğu görülmektedir. Yine aynı yerde 1 dönüm de mezru tarla bulunmaktadır. Nefsi Kızanlık toprağına ait Temettü’at Defterinde mezru tarla ve 50 dönüm kiraya verilmiş ancak üzerinde ne tür ürünlerin yetiştirildiğini bilmediğimiz tarlalar bulunmaktadır.

Aynı defterde kayıtlı olan Yemişler Kariyesi’nde 14,5 dönüm mezru tarla, Aşıklı Kariyesi’nde 6 dönüm, Cedit Kariyesi’nde 12 dönüm, Surtalar Kariyesi’nde bulunan Gayrimüslimlere ait 11 dönüm mezru tarla bulunmuş olup tüm toprakların % 1,7’ sini teşkil ettiğini anlamaktayız.

Geçitdere Kariyesi’nde ise; 14 dönüm bağ bulunuyordu buradaki reyanın 132,5 dönüm bağı vardı. Nefsi Kızanlık toprağında Surtalar kariyesinde kiraya verilmiş olan tarlalar 16 dönüm olup bunların Gayrimüslim reayaya ait olduğu anlaşılmaktadır. Buçuktepe Mahallesinde bulunan bağlık alanların dönüm olarak bütün topraklara oranı % 5,54’ dür. Aynı şekilde harir bahçeleri ise % 1,31’ lik alanı kapsamaktadır. Çöke Nahiyesinde bulunan Hacı Baba Tekkesi ahalisine ait sadece 2 dönüm bağ ve 48 dönüm kiraya verilmiş tarla tespit edilmektedir. Yine Çöke Nahiyesi Hacı Baba Tekkesinde oturan reyanın 23 dönüm bağı, 205 dönüm kiraya verilmiş tarlası bulunmaktadır. Bağların oranı % 0,8, kiraya verilmiş tarlaların oranı ise % 6,9’ dur. Manastır Kariyesi Nefsi Emir Çelebi Mahallesinde Müslümanların 8 dönüm tarlası ve 9 dönüm kiraya verilmiş tarlası olduğu anlaşılmaktadır. Manastır nahiyesi Salariye Beyi Kariyesi ahalisinin yaklaşık 1000 dönüm gayri mezru tarlası bulunmakta olup

---

⁵ Eldem, *a.g.e.*, s. 73.

bu tarlalardan mezru tarlaların bütün topraklara oranı %13,95, gayrimezru tarlaların oranı ise % 19,71'dir. Aynı yerde 12 dönüm bostan, 92 dönüm kiraya verilmiş gayrimezru tarla bulunmaktadır.

Bu mahallede yaşayan gayrimüslimlerin ellerinde bulunan toprakların bütün topraklara oranı mezru tarlalarda % 14,5, gayrimezru tarlalarda ise % 8'dir. Manastır Kurtlar kariyesinde Müslüman ahalinin ellerinde bulunan mezru tarlalar bütün toprakların % 18,23' üne tekabül etmektedir.

Bununla beraber Divan-ı Sefer mahallesinde ise herhangi bir toprak kaydına rastlanılamaması bu mahallede oturanların topraklarının başka yerlerde bulunduğuna işaret etmektedir.

Yetiştirilen Ürünler

Edirne vilayeti Tunca ve Meriç Nehrilerinin suladığı ova üzerinde bulunan geniş bir mezraya sahiptir. Bu mezra her türlü mahsulün yetiştirilebileceği münbit bir arziyi oluşturmaktadır. Bu arazi üzerinde yer alan ve üzerinde çalıştığımız, Nefsi Kızanlık Toprağı ve buna bağlı Surtalar, Yemişler, Aşıklı, Cedid, Geçitdere Kariyeleri, Çöke Nahiyesi Hacı Baba Tekkesi, Manastıra bağlı Emir Çelebi Mahallesi ile Salariye Beyi, Kurtlar Kariyesi ile Buçuktepe Mahallesinde XIX. yy. ın ilk yarısının son çeyreğinde yapılan bir vergi sayımından elde edilen sonuçlara göre şu ürünler yetiştirilmekteydi: Bu ürünler Hınta (buğday), Şair (Arpa), Çavdar, Alaf, Fik, Fülful, Mercimek, Bakla, Darı, Susam, Burçak ve Üzümdü ⁶.

Bu yerleşim birimlerinden elde edilen yukarıda bahsettiğimiz ürünler yaklaşık 1429,5 kiledir. Bütün bu 1429,5 kile üründen elde edilen hasılatın toplam buğdayın kile cinsinden bütün ürünlerin % 39,3' ünü oluşturduğu görülmektedir. Buna karşılık bahsi geçen 11 yerleşim biriminde buğdayın fiatı aynı olmamakla beraber birim fiyatı ortalama 16,9 kuruştur.

Bunun mahallelere göre dağılımını yetiştirilen ürünlere ait tablodan incelemek mümkündür. Bahsi geçen ürünler içerisinde arpanın bütün ürünlere oranı % 21,5 olup, bu üründen bütün yerleşim birimlerinde elde edilen toplam gelir yaklaşık 1813 kuruştur. Arpa'nın ortalama birim fiyatı Cedid Kariyesinde 12 kuruş olup diğer kariyelerde 6 kuruştur.

Buğday ve arpaya nazaran daha sulak arazilerde yetiştirilen ve bolca nem isteyen çavdar, bu iki besin kaynağına nazaran daha düşük kalitede bir üründür.

Ancak söz konusu yerleşim yerlerinde muhtemelen çavdarın, az yetiştirilmesinden kaynaklanan ve aranan bir ürün olması sebebiyle daha pahalı olduğu gözlenmektedir.

Bahsi geçen yerleşim birimlerinde, toplam 192 kile çavdar temin edilmiştir. Çavdarın ortalama birim fiyatı 7,71 kuruş olmakla beraber Cedid ve Surtalar kariyesinde 12 kuruş diğer kariyelerde 6

---

⁶ H. 1288/ M. 1871 Tarihli Edirne Salnamesine göre Edirne Vilayetinde yukarıda bahsi geçen ürünler dışında; Kokoroz, Kapluca, Pirinç, Fasülye, Nohut, Seyrek, Gorod, Kuşotu, Kenevir, Ketan Tohumu, Pamuk Kozası, İpek Kozası, Tütün, Soğan, Sarımsak, Zeytin, Patates ve yer elması da yetiştirilmekteydi. [Engin Türkmen, *Edirne Vilayeti Salnâmesi 1288*, (Lisans Tezi), Edirne 1995, s. 166.]

International Journal of Eastern Mediterranean Studies
REFEREED JOURNAL
2023
ISSN NO: 2980-2350

kuruş olduğu gözlenmektedir.

Hayvanların bakımı için gerekli olan ve tohumundan sıkça olamamakla beraber ekmek veya yemek yapılabilen halk dilinde “Yulaf” terim olarak “Alaf” diye bildiğimiz ürün bu yerleşim birimlerinde bütün ürünlerin % 10,3’ ünü teşkil etmektedir. Bu üründen toplam 891 kuruş gelir temin edilmiş olup bahsi geçen yerleşim birimlerindeki ortalama birim fiyatı 6 kuruştur.

Yine hayvanların beslenmesi için kullanılan ve sapından saman, tohumundan yem yapıldığını bildiğimiz kaliteli bir ot türü olan Fik sadece Buçuktepe Mahallesi ve Manastıra bağlı Kurtlar Kariyesinde yetiştirilmektedir. Bu ürünün diğer ürünlerin tarımının % 4,7’ sini teşkil etmekte olduğu görülmektedir. Bu üründen elde edilen toplam gelir sadece 348 kuruştur. Fik’in ortalama birim fiyatının 4,5 kuruş olduğu düşünülecek olsa da Buçuktepe’de 3 kuruş, Kurtlar Kariyesinde 6 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı mutfak literatüründe “füfül” olarak bahsedilen biberin sadece Manastıra bağlı Salariye Beyi kariyesinde yetiştirildiği görülmektedir. Bu kariyede Müslümanlarla, Gayrimüslimler bir arada oturmakta olup ürünün 3/5’i Müslümanlar tarafından, gerisi gayrimüslimler tarafından üretilmektedir.

Toplam olarak 55 kile biber üretilmiş olup, bundan 311 kuruş gelir temin edilmiştir. Biberin yani fülfulün bu iki yerleşim birimindeki ortalama birim fiyatı 6 kuruştur.

Sofralarımızın başlıca besin kaynaklarından biri olan mercimeğin geniş Meriç ve Tunca Ovası’na rağmen çok kısıtlı bir alanda üretildiği görülmektedir ki bu da manastıra bağlı Salariye Beyi Kariyesinde dir. Burada toplam, 15 kile mercimek yetiştirilmekte olup bu miktar bütün ürünlerin kile olarak % 1’ini oluşturmaktadır. Bu ürünlerden yaklaşık 248 kuruş gelir temin edilmiştir.

Geriye kalan bakla, darı ve susam elde ettiğimiz verilere göre bütün ürünler içerisinde çok önemli bir yer tutmamakla beraber bakla bütün ürünlerin % 1,8’ini darı, %3,1’ini susam % 0,3’ünü, burçak % 0,2’sini oluşturmaktadır. Bölgede bağların yaygın olması hasebiyle esasen önemli miktarlarda üzüm yetiştiriliyor olması gerekirken sadece Buçuktepe Mahallesi, Çöke Nahiyesi Hacı Baba Tekkesi ve Manastır Kurtlar kariyesinde üzüm yetiştiriliyor olması bölgenin üzümünden ekonomik olarak fazla bir gelir temin edemediğini göstermektedir ⁷. Bu yerleşim birimlerinde üretilen üzüm toplam 5815 kıyye olup bundan yaklaşık 1475,5 kuruş gelir temin edilmiştir.

Manastıra bağlı Kurtlar kariyesinde üzümün birim fiyatı 4 kuruş olup, diğer yerleşim birimlerinde elimizdeki kaynaklardan herhangi bir fiyat tespit edilememiştir. Bu da üzümün belli bir fiyat üzerinden değil, toplam bir bedel üzerinden satıldığını göstermektedir.

Üzerinde çalışmakta olduğumuz yerleşim birimlerine ait Temettü’at defterlerinden elde ettiğimiz verilere göre yetiştirilen ürünler: hınta (buğday), şair (arpa), çavdar, alaf, fülful, burçak,

---

⁷ H. 1288/ M. 1871 tarihli Edirne Vilayeti Salnamesine göre bütün Edirne bölgesinden yaklaşık 55,000,000 kıyye üzüm elde edildiği görülmekte olup yukarıda verilen miktarın azlığına işaret etmektedir.

erzen (pirinç), susam, üzüm...vs. olduğu anlaşılmaktadır.

Bu beldelerde iki tür ölçü birimi üzerinden ürünlere değer biçilmektedir. Söz konusu yerleşim birimlerinde toplam 2214,5 kile, 11498 kıyye ürün alındığı ve bu ürünlerin tamamından 21891,5 kuruş gelir temin edildiği anlaşılmaktadır. Bu gelirin % 85'ini kile üzerinden hesaplanan ürünler, geri kalanını da kıyye üzerinden ölçülen ürünlerin sağladığı görülmektedir. Buna göre yetiştirilen ürünlerin % 35,7'sini hınta oluşturmakta olup, kile üzerinden değeri bütün ürünün % 47'sini oluşturmaktadır. Bu ürünün 4 yerleşim biriminde yetiştirilmekte olduğu anlaşılmakta olup, buralarda ortalama râic fiyatının 13 kuruş olduğu tesbit edilmektedir. Şair ise, bütün ürünün kile cinsinden % 26,1'ine isabet etmekte olup, bunun bütün ürünün değeri olarak % 14,38'ini oluşturmakta olduğunu söyleyebiliriz. Bu itibarla arpanın da buğday ile aynı yerleşim birimlerinde üretilmekte olduğu dikkat çekmektedir. Çavdar ise, buğday ve arpaya nazaran daha az kaliteli bir ürün olmakla beraber daha ziyade bu yerleşim birimlerinde yine buğday ile arpanın üretildiği alanlarda yetiştirildiği dikkati çekmektedir. Ancak miktar olarak az olması yanında birim fiyatının arpa ile aynı olduğu gözlenmektedir. Çavdar ise, bütün ürünlerin değerinin % 9,5'ini oluşturmaktadır. Kalite bakımından değerli bir besin kaynağı olan, bazı bölgelerde tohumundan yemek yapılan ve defterlerde "Alaf" halk dilinde "Yulaf" olarak bilinen bu ürün, kile üzerinden bütün ürünün % 11,74'ünü meydana getirmekte olup, bunun da arpa ve çavdar gibi birim fiyatının 6 kuruş olduğunu tespit etmekteyiz. Bu ürünün değeri diğer bütün ürünlerin sadece % 6,82'sini oluşturmaktadır. Buna göre, hınta dışındaki bu üç besin kaynağının aynı yerleşim yerlerinde aynı fiyattan satılıyor olması bu yerleşim birimlerinde narh⁸ sisteminin işlemekte olduğunu akla getirmektedir. Genel olarak, bütün yerleşim birimlerinde yetiştiriliyor olması gerekirken sadece Manastır nahiyesine bağlı Manastır-ı Kebir, Aziz Halife kariyesi ve Üsküdar nahiyesi Yunus kariyesinde olduğunu tesbit ettiğimiz fülül yani biberin kile cinsinden bütün ürünler içerisinde % 8,48'lik oranı teşkil ettiği ve bu ürünün de birim fiyatının Aziz Halife kariyesinde 6 kuruş olduğunu tesbit etmekteyiz. Bu üründen yukarıda söz konusu olan 3 kariyenin elde ettiği gelir, bütün gelirin % 5,22'sini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Kalori bakımından yüksek kalitede bir ürün olan burçak, kile olarak ifade edilen ürünlerin % 1,85'ini oluşturmakta olup, burçağın da manastır-ı Kebir mahallesinde kaç kuruş olduğunu söylememiz mümkün olmamaktadır. Bununla beraber burçağın yaklaşık 9,8 kuruş olabileceğine işaret edebiliriz.

Yüzey şekilleri bakımından Edirne ve çevresi sulak bir arazi olması hasebiyle geniş erzen yani pirinç tarlalarının olması gerekmektedir. Bu yerleşim birimlerinden sadece Yunus kariyesinde çok az miktarda pirinç yetiştirildiği görülmektedir. Bu ürünün sadece 2 kile olduğu söylenebilir. Susam ise, önemli bir besin kaynağı olarak diğer Manastır nahiyesi Manastır-ı Kebir ve Aziz Halife kariyesi, Üsküdar nahiyesi Yunus kariyesinde yetiştirilmektedir. Manastır nahiyesi Aziz Halife kariyesinde

⁸ M. S. Kütükoğlu, 1641 Tarihli Narh Defteri, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul 1978, s. 45-88.

Gayrimüslimlerin de susam yetiştirdiği anlaşılmaktadır. Bu ürünün kıyye üzerinden toplam ürün değerinin % 1,12'sini oluşturmaktadır. Bu defterlerde verilen bilgilere göre susamın birim fiyatının yaklaşık olarak 30 kuruş olduğu Aziz Halife kariyesinden anlaşılmakta olmasına rağmen Manastır-ı Kebir kariyesinde 32 kuruş, Aziz Halife kariyesinde ise, 15 kuruş olduğu söylenebilir.

Üzüm ise, söz konusu yerleşim birimlerinin hemen hemen hepsinde yetiştirilmekte olup, Edirne ve çevresindeki geniş alanları kapsayan bağ sektörüne uygun olarak yaklaşık 11483 kıyye üzüm ürünü elde edilmiştir. Bu ürünün, Mumcular mahallesi dışında birim fiyatına rastlanılmamaktadır. Buradaki râic fiyat 10 kuruş olup, yetiştiricinin bu üründen elde ettiği gelir, tüm gelirin % 14,20'sine tekâbül etmektedir.

Sonuç olarak, bütün bu ürünlerin yetiştirildiği yerleşim birimlerinden edilen gelire bakıldığında bu yerleşim birimlerinin tarımdan fazla bir gelirlerinin olmadığı ancak kendi ihtiyaçlarını karşılayacak derecede gelir sahibi oldukları görülmektedir. Bu yerleşim birimlerinden Recep Mehdi kariyesindeki çiftlik ve buralarda bulunan Kıptî taifesi ile yabancıların herhangi bir tarım faaliyetinde bulunmadıkları anlaşılmaktadır.

Mumcular mahallesinde ise, sadece üzümün yetiştiriliyor olması şehrin içinde kalması ile yorumlanabilir ya da bu beldedeki insanların yerleşim birimlerinde toprak sahibi oldukları söylenebilir.

Hayvancılık

Edirne vilayeti sınırları içerisinde kaynakların, verdiği bilgilere göre 162000 baş öküz, 27700 manda, 6850 damızlık manda, 18000 erkek malak, 264000 inek, 38000 kısırak, 1460000 dişi koyun, 770000 kuzu, 72000 canavar, 800000 keçi ve 62000 kovan bulunduğu anlaşılmaktadır⁹.

Buçuktepe Mahallesi, Çöke Nahiyesi Hacı baba tekkesi, Manastıra bağlı Nefsi Emir Çelebi Mahallesi, Salariye Beyi Kariyesi, Kurtlar kariyesi, Divan-ı Sefer mahallesi olmak üzere toplam 7 yerleşim biriminde, 2300 baş hayvan bulunmaktadır.

Bu hayvanların büyük bir bölümünü ürün veren ve gelir getiren hayvanlar oluşturmaktadır. Bunlar sağmal ağnam, manda, inek, keçi, kara sığır ineği ve manda ineğidir.

Bütün bu hayvanların bahsi geçen yerleşim birimlerine getirdikleri gelir miktarı yaklaşık 8584 kuruştur.

Bütün bu hayvanlar içinde sağmal yani etinden, sütünden, derisinden ve yavrusundan faydalanılan hayvanların diğer bütün hayvanlara oranı % 36,78'dir. Bunlar içerisinde sağmal ağnam

---

⁹ Edirne vilayetinde yetiştirilen bütün hayvanların miktarı hakkında bkz. Engin, *a.g.e.*, s. 168.

yani koyunlar bütün gelirin % 45,78'ini, sağmal mandalar % 5.12'sini, sağmal keçiler %1.17'sini, sağmal kara sığır ineği % 30,87'sini, sağmal manda ineği % 11,59'unu, kısır ve erkek koyun, kısır erkek keçi, kısır kara sığır ineği, yün koyun ve şişik ise % 11,81'ini oluşturmaktadır.

Bütün bunlar göstermektedir ki söz konusu 7 yerleşim biriminde hayvansal gelirler diğer gelirlerden daha düşüktür.

Osmanlı İmparatorluğu'nda hayvancılığa büyük bir önem verilmiştir. 1260 tarihli Temettü'at Defterlerinden elde ettiğimiz ve 1288 tarihli salnâmede verilmiş olan bilgiler ışığında, Edirne ve çevresinde önemli bir hayvancılık potansiyelinin olduğu söylenebilir.

Geleneksel meşguliyetimiz olan hayvancılık, deri sanayi, yünlü dokuma sanayi ve tiftik dokumacılığı, büyükbaş hayvan ve koyun üretimi endüstriyel hareketliliğin yanı sıra halkın temel gıda kaynaklarından biri olarak önemli bir yer tutmaktaydı.

Bahsi geçen yerleşim birimlerinde koyunların (sağmal ağnam) ve diğer büyükbaş hayvan çeşitlerinin çokluğu da buna işaret etmektedir.

1478 yılında Bursa şehri mahkeme sicillerinden elde edilen bilgilere göre, Fatih'in halası Selçuk Hatun Gelibolu'dan Anadolu'ya 40,000 koyun, 1516 yılında ise, Nişancı Bey'in aynı bölgeden Bursa'daki bir dükkana 5000 koyun sevk ettiği ifade edilmektedir ¹⁰. Muhtemelen bu koyunların bir kısmı da Edirne Vilayeti'nden temin edilmiş olabilir.

Sığır, manda ve bunlara bağlı olarak karasığır ve koşum hayvanları da hem derisinden, hem etinden, hem de gücünden faydalanılan önemli kaynaklardır. Bu kaynakların bahsi geçen yedi yerleşim biriminde yeterli miktarda olduğu görülmektedir.

Bunların yanında tay ve bargirlerin yani atların olması bu hayvanlardan binek hayvanı olarak değil toprağın sürülmesi ve yük taşınması için faydalandığını akla getirmektedir.

Bütün bu hayvanların arasında kısır olanların azlığı ve sayı bakımından diğer büyükbaş hayvanların yavruları olan, düye, tosun, kuzu, tay, buzağı, toğlu gibi hayvanların varlığı bölgede iyi cins hayvanlarla hayvancılık yapıldığına işaret etmektedir.

Emlâk

Temettüat defterlerinde, kişilerin sahip oldukları gayrimenkuller ve bunların gelirleri de yer almaktadır.

İçinde oturdukları için gelire konu teşkil etmeyen evler, 1255 tarihli talimat uyarınca, kaydedilmemiştir. Hiç malı mülkü olmayanlar yazılırken “emlâki yok”, sadece bir evi olanlar için ise “evinden başka emlâki yok” şeklinde not düşülmüştür.

Şahsın sahip olduğu emlâkın hisseli olması halinde, kiminle müştereken sahip olduğu ve hisse

¹⁰ Necdet Sevinç, *Osmanlılar'da Sosyo-Ekonomik Yapı*, C. I, Ekim 1978, s. 148.

miktarı da yazılmıştır¹¹.

Dükkan, kahvehane, meyhane, değirmen gibi gayri menkullere sahip olanların, bu gayri menkullerinin sayıları ve 1256 sayımında kıymetleri; 1261 sayımında 1260 yılında aldığı kira bedelleri ile bazen kime kiraya verildiği de kaydedilmiştir. Eğer dükkan veya kahvehaneyi kendisi işletiyorsa da, buna da “kendisi mukim” şeklinde işaret olunmuştur¹².

İncelemiş olduğumuz yedi defterden; Balaban Paşa Mahallesi, Aya Nikola Mahallesi, Edirne Kazası Muradanlı Karyesi ve Nefs-i Edirne olmak üzere, dördünde binalar ile ilgili kayıtlara rastlanmıştır.

Bu yerleşim yerlerinde; “Arpacı Dükkanı”, “Bakkal Dükkanı”, “Meyhane”, “Bozacı Dükkanı”, “Kürkçü Dükkanı”, “Eskici”, “Duhancı”, “Asiyab” (Su değirmeni), “Değirmen ve Fırın”, “Ekmekçi Fırını” gibi gayri menkuller kaydedilmiştir.

Bunların toplam hasılatı 6161 kuruştur. Bu gayri menkullerden “Arpacı Dükkanı” 1 bab olup, Balaban Paşa Mahallesi’nde bulunmaktadır. Hasılatı 100 kuruştur ve binalardan elde edilen gelirin % 1,6’sını teşkil eder.

Bakkal dükkanı; Balaban Paşa Mahallesi ve Aya Nikola Mahallesi’nde bulunmakta olup, toplam 4 adettir ve hasılatı da 650 kuruştur. Toplam gelir üzerinden oranı % 10,5’tir.

Meyhane 1 bab’tır ve gayri müslimlerin yaşadığı Balaban Paşa Mahallesi’ndedir. Geliri 500 kuruş olup, % 8,1’lik bir oranı oluşturmaktadır.

1 bab olan “Bozacı Dükkanı” da Balaban Paşa Mahallesi’ndedir ve geliri 22 kuruş olup, % 3,2’lik bir orana sahiptir.

Kürkçü dükkanı, 1 adet olarak Aya Nikola Mahallesi’nin temettüat defterlerine kaydedilmiştir. 60 kuruşluk bir hasılatı, binalardan sağlanan gelirin % 0,9’unu oluşturur¹³.

Duhancı dükkanı; biri Balaban Paşa, diğeri Aya Nikola Mahallesi olmak üzere iki defterde kayıtlıdır ve 240 kuruşluk bir gelir toplamına sahiptir. % 3,8’lik bir oranı teşkil eder.

Edirne Kazası Muradanlı karyesi’nde Müslimlerin yaşadığı mahallede bulunan 3 adet asiyabtan (su değirmeni), 1631 kuruş gelir temin edilmiştir. Bu gelir, toplam gelir üzerinden % 26,4’lük bir orana isabet eder.

Nefs-i Edirne’de bulunan hanelerin hemen hepsi, Habbazan sınıfına mensuptur. Yani, fırıncılık ile uğraşmışlardır. 36 adet değirmen ve fırın vardır. Toplam gelir 2750 kuruştur. % 44,6’lık bir oranla, toplam gelirin en büyük oranını teşkil etmektedir.

Burada, ayrıca iki hanede, toplam 8 adet harap değirmen ve fırın vardır. Muhtemelen,

¹¹ BOA, *ML. VRD. TMT.*, nr. 5819.

¹² Mübahat S. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 408.

¹³ BOA, *ML. VRD. TMT.*, nr. 5867.

kullanılmaz hale gelmiştir.

Nefs-i Edirne esnafı içinde, bazı hanelerde “Gedikli” tabiri geçmektedir¹⁴.

Osmanlı Devleti’nde, Loncalar’dan başka, uzun zaman cari olan gedik usulü, esnaf ve küçük sanatkârların faaliyeti üzerinde derin izler bırakmıştır. XVII. asrın başlarında ihdas edilen bu usule göre, bir sanatın icrasına mahsus, ekseriya müştereken, nöbetleşe veya kira ile kullanılan alet ve edevat, kararlaştırılan bir mahalde muhafaza olunur ve bu mahalde sanat icrasına yalnız gedikler mezun kılınırdı. Bu sebeple, sanat icrasına mahsus mahaller, kararlaştırılmış ve sınırlandırılmış olurdu. Fakat, bu usul de suistimale müsait görüldüğünden, 1855’ten sonra gedik usulünün tanzim ve tahdidi için hususi nizamlar vazedilmiş ve gediklerin çoğalmasa önlenmiştir¹⁵.

Osmanlı Devleti, değirmenlerden de, ayrıca, “resm-i asiyab” “asiyab resmi” adı altında bir vergi almıştır¹⁶.

İncelediğimiz defterlere göre, pek fazla bina bulunmamaktadır. Bunların daha çokçası Edirne’nin merkezindedir ve Habbazan sınıfına aittir. Edirne’nin merkezi hariç, bina sahipleri, genel itibarı ile gayri Müslimlerdir. Bunlar da Balaban Paşa ve Aya Nikola mahallelerinde toplanmışlardır.

Vergi-i Mahsusa

II. Mahmut döneminde başlatılan vergi reformu, onun ölümünden sonra da devam ettirilerek 24. Ocak. 1840 tarihinde yayınlanan bir fermanla yürürlüğe konuldu. Bütün Osmanlı eyaletlerinde başlatılmış olan kadaastro çalışmaları sonuçlandırıldığında, hayvan başına konulmuş olan ağnam resmi ile gayrimüslimlerden kişi başına alınan cizye haricinde tüm istihsâl ve istihlâk vergileri kaldırıldı. Pazar ve şehirlerden temin edilen istihsâl vergileri yerini dolduracak şekilde esnaf ve sanatkârlara, kârlarından kesilmek üzere temettü adı altında yeni bir vergi ödeme yükümlülüğü getirildi¹⁷.

Temettü’at vergisinin tespiti maksadıyla 1261 (1845) yılında yapılmaya başlanan tahrirler şehir, kaza, köy ve mahallelerde meskûn halkın yıllık gelirleri üzerinden tahammüllerine göre ancemaatin¹⁸ olarak toplanacak vergiye yönelik idi. Fakat dini bakımdan farklılık gösteren cemaat topluluklarına göre sınıflandırılarak, toplanmasına başlanan verginin halktan adaletsiz bir şekilde tahsil edilmeye çalışıldığı yönünde şikayetlerin gelmesi üzerine vücûh ve rüesâ-yı reâyânın Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’ye sundukları lâyhâlarda vergi meselesinin halk tarafından ciddi bir şekilde takip edildiği ve asayişinin sağlanabilmesi için bu konuda adil davranılması gerektiği ifade olunmakta idi.

¹⁴ BOA, *ML. VRD. TMT.*, nr. 5819.

¹⁵ Vedat Eldem, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁶ Boris Christoff Nedkoff, “Osmanlı İmparatorluğunda Cizye”, *Belleten*, C. VIII, S. 32, Ankara 1944, s. 619.

¹⁷ Stanford Shaw, “Tanzimat’tan Sonra Osmanlı vergi Sistemi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. IV, s. 935.

¹⁸ Tanzimattan önce, bir kısım örfî vergiler tahsil edilirken önce tahsil edilecek bir toplu vergi miktarı tespit edilir ve sonra mahalle veya köylerdeki erkek nüfus veya bir hana baz alınmak suretiyle paylaştırılırdı. Tanzimat sonrasında örfî vergilerin yerine getirilen ancemaatin vergi de böyle tevzii bir vergiydi.

International Journal of Eastern Mediterranean Studies
REFEREED JOURNAL
2023
ISSN NO: 2980-2350

Buna rağmen bu işe memur kılınanlar tarafından vergi maddesi gereğince uygulanamamış olup bunun hakkaniyete aykırı durumlar doğurduğuna işaret edilmektedir.

Bu sebeple tanzimine girişilen her sınıf tebaanın kudreti ve temettüatına göre vergilendirilmesinden başka tüccarında lâyıkiyla tahrir eştirak ettirilmesi sayesinde meselenin üstesinden gelinebileceği bildirilmektedir.

Bu zorlukların ortadan kaldırılması amacıyla hazırlanan Temettü'at Defterlerinde haneler için ayrılan kısımlara, hane sahibinin bir senede elde ettiği temettüat geliri ve ayrıca defterlerin sağ üst köşesine “Sene-i sâbıkada verdiği vergi-i mahsûsası” yazılmıştı¹⁹.

Tahrir çalışmalarının sonucunda alınan bütün tedbirlere rağmen, hanelerden alınan vergi-i mahsûsanın toplanmasında bir takım adaletsiz uygulamaların rol oynadığı ortaya çıkmış idi. Öyle ki 4500 kuruş temettüatı olan bir şahıstan 700 kuruş, 3900 kuruş temettüatı olan bir kimseden yine 700 kuruş vergi alınırken 5900 kuruş temettüatı olan bir kimseden yalnızca 320 kuruş vergi tahsil edilmişti.

Meselenin ciddiyeti karşısında meclis-i vâlâ bir lâyiha hazırlayarak Bâb-ı Âli'ye sundu. Bu lâyihada vergi meselesinin daha uygun şartlarda icra olunabilmesi için Anadolu ve Rumeli'den birer pilot bölge seçilmesi ve buralardan alınacak iyi sonuçlara göre hareket edilmesi tavsiye edilmekteydi. Lâyiha'dan anlaşıldığı kadarıyla Anadolu'da İzmid Sancağı, Rumeli'de Gelibolu Sancağı pilot bölge olarak seçildi. Lâyiha sonucunda:

a. İzmid Sancağı, ileri gelen ayan ve eşrafi da kapsayacak şekilde, sancağın nüfusu dikkate alınarak ahalinin emlak ve emvali üzerinden,

b. Gelibolu sancağı tahammülü olan vergi mükellefinin bir yıllık kazancını gösteren temettüat yüzdesi üzerine ne isabet ederse.

Pilot bölge uygulamasından alınan sonuçlar Meclis-i vâlâ ve Ceride muhasebesinde incelendiğinde, 100 kuruş temettüata yaklaşık 3 kuruştan 70 kuruşa kadar bir verginin isabet ettiği görülmüştür. Buna mukabil her yerin vergisi birbirine eşit olmadığı gibi ahalinin vergisinin de aynı oranlarda olmadığı ortaya çıkmıştır. Yani senelik temettüat üzerinden %1,5' tan % 55' e kadar vergi veren kimselerin olduğu tespit olunmuştur.

Edirne şehrine ait 7 mahallenin temettüat defterleri incelendiği zaman bu adaletsizliği görmek mümkündür. Buna mukabil yıllık geliri aynı olan iki kişiden fazla olandan az, az olandan fazla vergi alındığı da vakidir²⁰.

İncelemiş olduğumuz Temettüat Defterlerine göre Edirne şehrinin 1260/1844 tarihinde 7

¹⁹ Osmanlı mali Literatüründe vergi-i mahsûsa olarak geçen bu ifade Edirne Şehrine ait defterlerde “Sene-i sabıkada vermiş olduğu” şeklinde ifade olunmakta idi.

²⁰ Haydar Çoruh, Temettüat Defterlerine Göre Erzurum Şehri, (YL. Tezi, M.Ü., TAE), İstanbul 1997. s. 140.

mahallesinden yaklaşık olarak 121.105 kuruş vergi gelir temin edilmiştir. Bu vergi gelirinin yaklaşık % 5,16 sı Müslümanlara, geri kalan % 4,83'ü ise gayrimüslimlere aittir. Verginin mahallelere göre dağılımı ise şöyledir:

Buçuktepe Mahallesinden bir yılda sağlanan vergi miktarı toplam verginin % 3,61 olup, bu vergi Gayrimüslimlerden alınmaktadır.

Ayrıca 2 hanenin vergiden muaf olduğu anlaşılmaktadır.

Nefsi Kızanlık Toprağına bağlı, Surtalar, Yemişler, Aşıklı, Cedid, Geçitdere kariyelerine ait doğrudan temettuat üzerinden alınan bir vergiye rastlanılmamıştır. Ancak bu kariyede oturanların bir kısmının muaf olduğuna işaret edilmiştir.

Bu da göstermektedir ki, söz konusu kariyelerdeki hane sahiplerinin sabi (çocuk), sakat, yaşlı, asker, dini görevli ve herhangi bir geliri olmayıp, komşularının verdiği yardımlarla geçinmekte olan kişilerden olduğu anlaşılmaktadır.

Vergiden muaf olanların yaklaşık % 55'i Nefsi Kızanlık toprağı ve buna bağlı kariyelerde bulunmaktadır.

Çöke Nahiyesi Hacı Baba Tekkesinde de benzeri bir durum söz konusu olup, vergi veren kimse olmayıp Müslümanlardan dört, gayrimüslimlerden yirmi beş hanenin vergiden muaf olduğu anlaşılmaktadır.

Manastır Kariyesi Emir Çelebi Mahallesine ait, ahalinin bir yılda vermiş olduğu vergi miktarı toplam verginin % 0,76' sı olup burada da on altı hanenin vergiden muaf olduğu anlaşılmaktadır.

Yine Manastıra bağlı Salariye beyi kariyesinde yaşayan ahalinin bir yılda vermiş olduğu vergi miktarı bütün vergi-i mahsûsanın % 1,22' si olup burada da dört hanenin vergiden muaf olduğu, aynı kariyede bulunan gayrimüslimlerin ise vergi-i mahsûsanın yaklaşık % 1,21'ini vermekte oldukları görülmektedir. Burada da on dört hanenin vergiden muaf olduğu anlaşılmaktadır.

Manastıra bağlı Kurtlar kariyesinde yaşayan Müslümanların bir yılda vermiş olduğu vergi miktarı bütün vergi-i mahsûsanın yaklaşık % 2,38'ini teşkil etmekte olup defterlerde "sene-i sabıkada verdiği vergi" olarak bahsedilen, vergi-i mahsûsadan altı hanenin muaf tutulduğu tespit edilmektedir.

Son olarak Divan-ı Sefer Mahallesinde oturan Müslümanların senelik vergi-i mahsûsa miktarı toplam vergi-i mahsûsanın %0,78'idir.

Bu mahallede de diğerlerinde olduğu gibi sekiz hanenin senelik vergiden muaf tutuluyor olması bütün bu yerleşim yerlerinde oturan ahaliden muafiyet hakkına sahip olanların muhtemelen ya vergi veremeyecek düzeydeki kişilerden oluştuğu yani sabi, kadın, derviş, keşiş, imam, müderris vs. ya da vergiden muafiyeti getirecek bir görevde çalışan kişiler olabileceğini düşündürmektedir.

Öşür

Öşür vergisi Türk mali hukukunda en çok karıştırılan ve hukuki mahiyetine aykırı görüşler beyan edilen vergi çeşididir. Osmanlı hukuk tarihinde iki çeşit öşür vergisi vardır; Birincisi gerçek anlamda ve şer'i vergiler aradında bulunan öşürdür ki, zekâtın bir çeşididir. Zira ürünlerden alınana "zekata" denir. Fıkıh kitaplarında "öşür" veya "zekâtül hâriç" başlıkları altında incelenir. İkincisi ise maiyeti itibariyle haraci arazi olan mirî araziden harac-ı mukaseme olarak "öşür" veya "a'şâr" adıyla bir vergi alınmıştır²¹.

Klasik dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun temeli zirai ekonomiye dayanmaktaydı. Daha sonraki yüzyıllarda ve XIX. yüzyılda devletin bu durumunda fazla bir değişiklik olmadan devam etmişti. Bu sebeple gelirleri arasında toprak ve topraktan elde edilen ürünlerden alınan vergiler önemli bir yekun tutmaktaydı.

Tanzimata kadar toprak mahsullerinden alınan vergiler yanında, "Avârız-ı Divâniye" den olan nüzül, sürsat ve hububat ticaretinden çeşitli vergiler alınırdı²².

Ancak bu vergilerin meydana getirdiği karışıklık ve halk üzerinde oluşturduğu baskı, II. Mahmut'un vergi reformu ile ortadan kaldırılmaya; hatta bu vergilerin yerine tek bir verginin alınmasına yani öşür sisteminin uygulanmasına karar verildi.

Öşür, toprak mahsulünden belli oranlarda alınan bir vergi türüdür²³. Tanzimatın ilanından sonra yeniden başlatılan vergi türlerinin ve oranlarının ıslah edilmesi çalışmaları sırasında öşür meselesine de el atılmış, bu verginin toplanması esnasında yaşanan güçlükler göz önünde bulundurularak, öşür vermekle mükellef şahısların vereceği öşür miktarı kesin bir orana kavuşturulmaya çalışılmıştır. 15 Safer 1256 (18 Nisan 1840) tarihinde yayınlanan bir genelge ile öşür miktarının bir oranda olması kararlaştırılmıştır.

Ancak aynı olarak toplanan öşürün Anadolu ve Rumeli'deki tahsilinde bazı değişik uygulamaların görülmesi üzerine bunlar arasındaki farkın ortadan kaldırılmasına karar verildi. Anadolu'da bütün hububatın onda biri olarak tahsil olunan öşürün, Rumeli'de "Rukurçin" tabiri ile "demet" üzerinden toplanmasına ve on demette bir demetin öşür olarak sipahiye verilmesine karar verildi. Ancak bu durum her ne kadar ahalice hoşgörüle karşılanmış ise de, bir süre sonra halkın bu durumdan rahatsızlık duyma tehlikesi karşısında tekrar her türlü hububattan onda bir öşür tahsil edilmesi kararına dönmüştür²⁴.

Tımar düzeninin bozulmasından sonra miri arazinin tasarrufuna izin yetkisi zamanla

²¹ Ahmet Akgündüz-Said Öztürk, *700 Yılında Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, s. 437.

²² Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 39.

²³ Osmanlılarda Devletin kuruluşundan yıkılışına kadar önemini koruyarak devam ettiren vergi müessesesinin bir kısmını oluşturan öşür, gayri safi ürün tutarının yarısından onda birine kadar farklı oranlarda uygulanmıştır. Bu vergi mülk araziden değil, kuru mülkiyeti devlete, tasarrufu reyaya ait olan miri arazilerden alınan bir vergidir. Bu haliyle öşür zaman içinde gayrimüslimlerden de tahsil olunmuştur.

²⁴ BOA, Cevdet- Maliye, nr. 12408,5 Cemaziye'l-ahir 1256 tarihli tezkere.

International Journal of Eastern Mediterranean Studies
REFEREED JOURNAL
2023
ISSN NO: 2980-2350

mültezimlere, muhasıllara ve memurlara verilegelmiştir. Tanzimat dönemine gelindiğinde aşâr vergisi iltizam usûlüyle tahsil edilen bir vergiydi ²⁵.

Tanzimat döneminde a'şâr vergisinin kelimenin anlamına uygun olarak onda bir oranında tahsil edilmesi cihetine gidilmiştir. İdareciler tebaa arasında eşitliği temin yönünde bu kararı alırken verim gücü farklı toprakların aynı oranda vergilendirilmesi gibi gayr-i adil bir uygulamayı başlatmıştır.

Tanzimat döneminde merkezi hazinenin bir geliri olarak a'şâr gelirleri ilk yıllarda muhasıllar vasıtasıyla emanet yoluyla tahsil edilmiş, istenen faydanın sağlanamaması nedeniyle 1258 yılında tekrar mültezimler vasıtasıyla tahsiline dönülmüş ve a'şâr gelirleri de kazalar itibariyle iki yıl süreyle iltizama verilmeye başlanmıştır ²⁶.

Daha sonra öşür gelirlerinin uzun süreli olarak iltizama verilmesinin mültezimlerce çiftçilerin üretim çabalarını destekleyeceği düşüncesi ile 1268 yılından itibaren devlet görevlileri ve zengin kişilere beş yıl süre ile iltizama verilmesi kararlaştırılmıştır. Kırım Savaşı'nın devam ettiği yıllarda bazı bölgelerin öşür gelirleri, askeri ihtiyaçları karşılama amacıyla doğrudan devlet adına yani emanet usulü ile idare veya kısmen nakdî, kısmen aynî alınmak üzere iltizama verilmiştir. Kırım savaşından sonra tekrar iltizama dönülmüştür. Mültezimlerin kârlarını artırmak için tahsil esnasında bir takım usûlsüzlükleri ve aşırılıkları nedeniyle, üreticinin vergi yükü artarken, devletin vergi kaybı büyümüştür. Bu yöntemle a'şârın idaresi 1277 yılına kadar sürmüştür ²⁷.

Yüzyılların getirdiği tecrübe birikimi ve teamüller çerçevesinde zaman ve zemine göre farklı yöntemler de uygulanarak devam etmiş ve Cumhuriyet'in devraldığı ekonomi içerisinde devlet kaynaklarının 1/3'ini oluşturmasıyla sosyo-ekonomik kalkınmanın finansmanına en etkin bir mali kaynak teşkil edecek olan öşür, niçin kaldırıldığıyla ilgili üzerinde, değişik yorumları da beraberinde taşıyarak 17. Şubat 1341 (1925) tarihinde kaldırılarak yerine "mahsulat-ı Arâziye" vergisi ikame edilmiştir ²⁸.

Söz konusu on bir yerleşim biriminden yaklaşık olarak toplam 11722,5 kuruş öşür alındığı tespit edilmiştir.

Bu öşrün % 88'i Nefsi Kızanlık Toprağına bağlı Cedit, Surtalar kariyelerine aittir. Bu durum Nefsi Kızanlık Toprağına bağlı diğer kariyelerden topraktan öşür alınmadığını göstermekle beraber bu yerleşim birimlerinde bulunan topraklardan muhtemelen ya daha önce öşür alınmış olduğunu ya da öşür alınmasını gerektirecek kadar mahsul elde edilemediğini göstermektedir.

Buçuktepe Mahallesinde sadece 54 kuruş öşür toplanmıştır.

Çöke Nahiyesi Hacı Baba Tekkesi'nde oturan Müslim ve Gayrimüslimlerin de öşür verdikleri

²⁵ Akgündüz-Öztürk, *a.g.e.*, s. 438.

²⁶ *A.g.e.*, s. 438.

²⁷ Abdullah Saydam, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Trabzon 1995, s. 290.

²⁸ Akgündüz- Öztürk, *a.g.e.*, s. 439.

görülmektedir. Bu durum gayrimüslimlerin de Müslümanlar gibi ziraatle uğraştıklarını ortaya koymaktadır. Çöke Nahiyesi Hacı Baba Tekkesi'nden elde edilen öşürün miktarı % 3.11 olup aynı yerleşim biriminde oturan gayrimüslimlerin öşür oranı ise % 10'dur.

Manastır Kariyesi Emir Çelebi Mahallesi'nde ise öşür vergisine tesadüf edilememesi burada toprakların ya verimsiz olduğuna ya da daha önceden öşürünü ödediğine işaret etmektedir.

Yine Manastıra tabi Salariye Beyi Kariyesinde mütemekkin Müslümanların verdikleri öşür toplam öşürün % 31,09'una tekabül etmektedir. Aynı kariyede oturan gayrimüslim reyanın ise toplam öşürün %21,88'ini verdiği görülmektedir. Bu da bu kariyede gayrimüslimlerin ya toprak olarak daha fazla bir alana sahip olduklarını ya da sahip oldukları toprakların daha verimli olduğunu gösterir.

Manastıra bağlı Kurtlar kariyesinde oturan ahalinin ise toplam öşürün %32,5'ünü ödediklerini göstermektedir.

Divan-ı Sefer Mahallesi'nde herhangi bir öşre rastlanılmaması buradaki ahalinin de ya daha önce öşürlerini ödediklerini ya da öşür verecek miktarda gelire sahip topraklarının olmadığını ortaya koymaktadır.

Ağnam Rüsûmu

Bahsi geçen on bir yerleşim biriminden Nefsi Kızanlık Toprağı ve buraya bağlı Cedid ve Geçitdere kariyelerinden toplam 584 kuruş ağnam rüsûmu alındığı tespit edilmektedir.

Bütün rüsûmun yaklaşık % 54'ünü teşkil etmektedir. Burada gayrimüslimlerin, Müslümanlardan daha fazla ağnam rüsûmu veriyor olması onların hayvancılıkla yaygın olarak uğraştığına işaret etmektedir.

Çöke Nahiyesine bağlı Hacı Baba tekkesinde oturan gayrimüslimlere ait kırk adet koyundan 12,5 kuruş ağnam rüsûmu vermesine karşılık, aynı yerleşim birimindeki Müslümanların ağnam rüsûmu olmaması onların ya rüsûmlarını daha önceden ödemiş olduklarını ya da koyun yetiştirmediklerini göstermektedir.

Manastır Kariyesine tabi Salariye Beyi Kariyesindeki ahalinin toplam rüsûmun %26,25'ini, aynı mahalledeki gayrimüslimlerin ise ağnam rüsûmunun % 16,66'sını verdiği görülmektedir.

Manastıra bağlı Kurtlar Kariyesinde toplam seksen adet koyundan her biri kırk kuruş olmak üzere sadece, 20 kuruş ağnam rüsûmu verilmesi bu kariyede koyun yetiştiriciliğinin azlığını göstermektedir.

Ağnam rüsûmu veren kariyelerin dışında toplam sekiz kariyede herhangi bir rüsûma işaret edilmemiş olması bu kariyelerin koyun yetiştiriciliği ile meşgul olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Üzerinde çalıştığımız yerleşim yerlerinden sadece Aziz Halife kariyesi ve Yunus kariyesinde ağnam rüsûmu alındığı anlaşılmaktadır. Buralardan toplanan rüsûmun miktarı 302 kuruştur. Bu 302

kuruşun 216,5 kuruşu gayrimüslimlere aittir. Ağnam rüsûmu defterlerde genellikle koyun adeti fiyatı ve alınan rüsûm şeklinde verilmesine rağmen sadece Yunus kariyesinde bu usule riayet edilmiştir. Burada 20 adet koyunun fiyatı 100 kuruş olup, toplam 71,5 kuruş rüsûm elde edildiği görülmektedir.

Cizye

Osmanlı hukukunda arazi çeşitlerinden biri de haraci arazidir. Savaş yoluyla veya sulh yoluyla Müslümanlarca fethedilen ve yerli gayrimüslim ahaliye temlik olunan arazilere “haraci arazi” denilir. İslam hakimiyetini kabul eden zimmilerden haraç vergisi alınır. Haraç vergisi de iki kısımdır. Birincisi, “harac-ı ruûs” yani gayrimüslimlerin şahıslarından alınan baş vergisidir. Cizye diye de anılır. İkincisi ise “harâc-ı arzıdır”. Harâc denilince bu akla gelir²⁹.

İslam hakimiyeti altındaki gayrimüslimlerden askerlik hizmetlerine karşılık olarak alınır. Sağlıklı, çalışabilir, erkek nüfustan alınır. Kadınlardan, küçüklerden, din adamlarından, sakatlardan kısacası askerlik gibi bir hizmeti yerine getiremeyecek olanlardan bu vergi tahsil edilmezdi. Voynuk, müsellemler gibi gayrimüslimler de cizyeden muaf olurlardı³⁰.

Bulûğ çağına gelmiş ve evli olan, ayrı kazancı olan erkeklerden yani mücerredlerden cizye alınmaktaydı. Erkeklerin sakat ve oldukça yaşlı olanlarından cizye talep olunmamış, ancak sakat olupta vergi verecek derecede mal sahibi olanlardan cizyenin tahsili yoluna gidilmiştir³¹.

III. Murat devrine kadar cizye mükeleffî olan şahıslardan alâ derecesine müstehak olanlardan 30 akçe, evsât derecesine müstehak olanlardan 20 akçe, ednâ derecesine müstehak olanlardan 10 akçe cizye vergisi toplanırken, III. Murat bu miktarı 15, 30 ve 45 akçe şeklinde değiştirmişti. 1691 Cizye Reformu ile bu miktarlar yeniden belirlenerek alâdan 48, evsâtan 24 ednâdan 12 akçe alınmaya başlanmıştır³². II. Mahmut 26. Nisan 1834 (16. Zilhicce 1249) tarihinde yayınladığı irade ile cizye miktarlarını yeniden belirleyerek zengin, orta halli ve fakirlere karşılık gelen, alâdan 60, evsâtan 30, ednâdan 15 kuruş olarak tahsil edilmesini ilan etmiş idi³³.

Tanzimatın ilanına kadar cizyedâr, tahsildâr, mübâşir ve zaman zaman vukû bulan yolsuzluklar karşısında mültezimlere ihale olundu. Ancak mültezimlerin daha çok gelir temin etmek istemeleri ve bu yolda usûlsüzlük yapmaları, tahsil işinin baş mültezime terk edilmesine sebep olmuştur. Gerek baş mültezim, gerekse cizye muhasebesi kalemi tarafından baş vurulan zorlamalar had safhasına kadar varıldığı gibi, tahsildarlar cizyeden muâf kimseler yanında, yollarda rastladıkları ecnebilerden de cizye

²⁹ Akgündüz- Öztürk, *a.g.e.*, s. 441.

³⁰ Saydam, *a.g.e.*, s. 292.

³¹ Haydar Çoruh, “Tanzimat Döneminde Eyalet ve Sancakların Temettüat Vergisinin Yeniden Tespit Edilmesi”, 24-27 Ağustos Osmanlı Devleti’nin 700. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, Eskişehir 1999, s. 8.

³² Cizyenin, Osmanlı gümüş parasına göre, 1691’den 1834’e kadar geçirmiş olduğu değişimler hakkında bkz. Halil İnalçık, “Cizye”*Mad., D.İ.A.*, C. VIII, İstanbul 1995, s. 47.

³³ Nedkoff, *a.g.m.*, s. 627.

International Journal of Eastern Mediterranean Studies
REFEREED JOURNAL
2023
ISSN NO: 2980-2350

tahsil etmeye başlamışlardı³⁴. Cizyenin toplanmasındaki bu usûlsüzlükler arttıkça zamanla reâyâ, kitleler halinde daha güvenilir bölgelere göçmeye başladı. Bu göçler yüzünden reâyâ nüfuzu azaldığı halde, cizye senetlerinin aynı miktarlarda kalması, yerinden ayrılan reâyânın ödemesi gereken miktarın geride kalanlardan tahsil edilmeye kalkışılmasıyla sonuçlandı.

Tanzimatın ilanından sonra bu vergi kaldırılmış gibi görünmekte ise de gerçekte şekil değişikliği ile devam ettirilmiştir³⁵.

Islahat Fermanı'nın ilanı ile gayrimüslimlerin askerliğe karşılık cizyenin kaldırılması esası getirilmiş ise de gayrimüslimlerin askerliğe yanaşmamaları üzerine bedeli askeriye adıyla bir bakıma bu vergi tekrar alınmaya başlandı. Nihayet II. Meşrutiyet döneminde 7. ağustos. 1909 tarihinde umumi askerlik mecburiyeti getirilerek bedel alınması terk edildi¹²⁸.

Sözkonusu yerleşim birimlerinden sadece Buçuktepe mahallesi, Manastıra bağlı Salariye beyi ve Kurtlar Kariyesinden cizye alındığı görülmektedir. Bu üç yerleşim biriminden alınan cizye miktarı âlâ cinsinden on üç hane, edna olarak yirmi sekiz hane, evsat olarak ise yirmi beş hane olarak tespit edilmiştir.

Osmanlı maliyesinin 1691'de yapmış olduğu Cizye Reformu'ndan sonra birkaç kez değişmesine rağmen Tanzimat'ın ilânına doğru sabitleşen miktarlar âlâdan 60 kuruş, evsattan 30 kuruş ve ednadan 15 kuruş olarak yerleşmiştir.

Buna göre bu üç yerleşim biriminden âlâ olarak 780 kuruş, evsat olarak 2550 kuruş, edna olarak 420 kuruş cizye tahsil edildiğini söylemek mümkündür.

Bu cizyenin % 61,1'ini evsat cinsinden Buçuktepe Mahallesi, % 21,42'sini edna cinsinden Salariye Beyi Kariyesi karşılamaktadır¹²⁹.

7 beldeye ait 1844 tarihli Temettüat defterlerinden elde ettiğimiz sonuçlara göre, toplam 202 hane gayrimüslime ait toplam 319 cizye kağıdı görülmektedir. Bunun nedeni, bu hanelerin bir çoğunun kardeş, oğul ve yakın akrabalarının da cizye kağıtlarının defterlerde gösterilmiş olmasıdır. Buna göre, Tanzimat'tan önceki yasalardan (yaklaşık 1247 tarihli bir belgeye göre) anlaşıldığı kadarıyla cizye gelirlerinin alâ olarak kaydedilen 8 haneden 480 kuruş, evsât olarak kaydedilen 286 haneden 8580 kuruş, ednâ olarak kaydedilen 1 haneden ise, 15 kuruş cizye vergisi alındığı söylenebilir. Mande olarak kaydedilen 2 hane ve cizyeden muaf 12 hanenin varlığından da söz edebiliriz.

Toplam Vergi Yüğü

Nefsi kızanlık Toprağı ve buna bağılı beş yerleşim birimi ve Buçuktepe Mahallesi, Çöke

³⁴ Cevdet Küçük, "Tanzimat'ın İlk Yıllarında Erzurum'un Cizye Geliri ve Reâyâ Nüfusu", *Tarih Dergisi*, XXXI., Mart 1977, s. 200-201.

³⁵ Saydam, *a.g.e.*, s. 293.

nahiyesi Hacı Baba Tekkesi, Manastır karyesi Emir Çelebi Mahallesi, Solariye Beyi Kariyesi, Kurtlar karyesi ve Divan-ı Sefer Mahallesiine ait toplam 121105 kuruş bir yılda verilen vergi-i mahsusanın olduğu görülmektedir. Bu vergiden 176 hanenin muaf olduğu da anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde öşür olarak yine bu yerleşim birimlerinden dokuz adetinin öşür verdiği ve bunun da toplam 11722,5 kuruş olduğu tespit edilmektedir.

Bu yerleşim yerlerinden ağnam rüsûmu olarak 1080 kuruş, hane üzerinden yine bu yerleşim yerlerinde toplam 126 hanenin cizyeye tabi olduğu ve bunlardan 3750 kuruş cizyenin tahsil edildiği anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında 7 yerleşim biriminde toplam 32,939 kuruş vergî-i mahsûsa, 22268,5 kuruş öşür, 302 kuruş ağnam rüsûmu ve 9,075 kuruş cizye vergi geliri temin edilmiştir. Bu verginin 4499,5 kuruşunun gayrimüslimlerden geri kalanın Müslümanlardan toplandığı anlaşılmaktadır. Bütün vergiden kıbtîlerin hemen hemen tamamının muaf oldukları gözlenmektedir. Kıbtî içinde sadece 5 hanenin cizye kağıdı olduğu görülmektedir.

Toplam Temettüat

Edirne'ye bağlı; Çöke Nahiyesi Malkoçlar Karyesi, Manastır Nahiyesi Nalbantlar Karyesi, Nefs-i Edirne, Balaban Paşa Mahallesi, Aya Nikola Mahallesi, Edirne Kazası Muradanlı Karyesi ve aynı kazadaki bir adet çiftlik ile Üsküdar Nahiyesi Yenibeyli Karyesi'nden 469.129,5 kuruş Temettüat geliri elde edilmiştir. Bu gelirin 267713 kuruşu Gayri müslimlere ait olup, bu da, bütün temettüatın % 57'sini oluşturmaktadır.

Temettüat gelirinin büyük kısmının gayrimüslimlere ait olması, bu yerleşim birimlerinde, Müslümanlar'ın Gayrimüslimler'den daha düşük bir gelire sahip olduğunu göstermektedir.

Geliri en yüksek mahalle olan Aya Nikola Mahallesi, muhtemelen, şehrin merkezinde olup, daha çok ticaretten gelir temin etmektedir³⁶.

Hemen ardından, yine Gayri müslimlerin çoğunlukta olduğu Manastır Nahiyesi Nalbantlar Karyesi'nde de gelirin 100.000 kuruş üzerinde olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız³⁷.

Bütün bunlar, Edirne ve Edirne'ye bağlı bu yerleşim birimlerinin, Anadolu'nun diğer bölgelerden daha yüksek bir refaha sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Osmanlı vergi sisteminin ıslahı yönündeki çalışmalar II. Mahmud'un sağlığında başlatılmış olup Tanzimat'ın ilanından sonra da devam ettirilmiştir. Tanzimata kadar oldukça karmaşık bir şekil alan

³⁶ BOA, *ML. VRD. TMT.*, nr. 5867.

³⁷ BOA, *ML. VRD. TMT.*, nr. 5786.

International Journal of Eastern Mediterranean Studies
REFEREED JOURNAL
2023
ISSN NO: 2980-2350

vergi sisteminin yeniden organize edilmesi maksadıyla başlatılan çalışmaların sonucunda esnaf ve sanatkârın bir yıllık kârı üzerinden tahsil edilen Temettü vergisi yürürlüğe konulmuştur. Bu yeni verginin tahsil edilmesi için 1260/1844 yılında bütün Osmanlı vilayetlerinde olduğu gibi Edirne’de de sürdürülen tahrir çalışmalarından elde edilen Temettü’at Defterleri, şehrin sosyal ve ekonomik durumu hakkında da önemli bilgiler vermektedir.

Bu birimlerdeki zirai topraklar yüz ölçüsü cinsinden 2973 dönümdür. BU topraklar içinde ziraate elverişli bağlar yaklaşık 210 dönüm, mezru tarlalar 1447,5 dönüm, gayri mezru tarlalar 92 dönümdür. Mezru tarlaların bütün toprakların % 0,69’unu, gayri mezru tarlaların ise % 3’ünü teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Toprak maliklerinin kiracı olarak çalıştıkları tarlalar 319 dönümdür. 39 dönüm harir bahçe, 20,5 dönüm bostan, 92 dönüm kiraya verilmiş olan gayri mezru tarla bulunmaktadır.

Yetiştirilen ürünlerin yerleşim birimlerindeki toplamı 1429,5 kiledir. 563 kile buğday, 308,5 kile arpa, 192 kile çavdar, 148,5 kile alaf, 67,5 kile fik, 45 kile darı vs. ürünler içinde buğdayın bütün ürünlerin % 39,3’ünü arpanın % 21,5’ini, alafın % 10,3’ünü teşkil ettiği, 5815 kıyve üzüm üretilmiş olup yaklaşık 1475,5 kuruş gelir temin edildiği anlaşılmaktadır.

Hayvancılık şehrin genelinde her gruptan insanın uğraştığı bir geçim kaynağı olup 11 yerleşim biriminde 2300 baş hayvan bulunmaktadır. Sayı itibariyle önemlileri arasında sağmal hayvanların toplam 1203 baş olduğu ve oran olarak bütün hayvanların % 52,30’unu teşkil ettiği ortaya çıkarılmıştır. Buzağlar bütün hayvanların % 3’ünü, Dana ve Malaklar % 1,3’ünü, Kuzular % 17,7’sini, Mandalar % 2,1’ini, Öküzler % 1,9’unu, kısır ve erkek koyunlar ise % 15,47’sini teşkil etmektedir. Bu yerleşim birimlerindeki emlakın dağılımında 30 adet dükkan, 120 adet kiraya verilen dükkan hissesi, 11 sergi kıta, 14 oda, 1 hamam, 12 vakıf dükkan, 9 asiya, 2 vakıf bahçe tarla toplam 199 adet bina olup dükkanların bütün emlakın % 73,6’sını oluşturduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu birimlerde vergi-i mahsûsa, öşür, cizye, ağnam rûsûmu gibi gelirler temin edildiği anlaşılmaktadır. Bu vergilerin toplamı, 121105 kuruş olup % 5,16’sı Müslüman; % 4,83’ü gayrimüslimlere aittir. 3 mahalle, 7 kariye, 1 nahiyeden oluşan 11 yerleşim biriminden 11722,5 kuruş öşür 1080 kuruş ağnam rûsûmu ve 126 cizyeye tabi haneden 3750 kuruş cizye temin edildiği anlaşılmaktadır. Yalnızca Buçuktepe Mahallesi, Manastıra bağlı Salariye Beyi, Kurtlar kariyesinden alâ olarak 13 hane, ednâ olarak 28 hane, evsat olarak 5 hanenin cizye verdiği ve alâ olarak 780 kuruş, evsat olarak 2550 kuruş, edna olarak 420 kuruş cizye tahsil olduğu görülmektedir. Bütün yerleşim birimleri dikkate alındığında, Buçuktepe Mahallesi, Manastır Kariyesi Emir Çelebi Mahallesi, Salariye Beyi Kariyesi, Divan-ı Sefer Mahallesinde ikamet etmekte olanların 52752,5 kuruş meslekten temettüatı olduğu ve 3 mahalle, 7 kariye, 1 nahiyeden müteşekkil 11 yerleşim biriminden 230663,5 kuruş temettüat

elde edildiği görülmektedir.

1260/1844 tarihli Edirne'ye ait 7 Temettü'at Defteri (Çöke Nahiyesi Recep Mehdi Kariyesi, Çöke Nahiyesi Ömer Obası Kariyesi, Manastır Nahiyesi Manastır-ı Kebir, Manastır Nahiyesi Aziz Halife Kariyesi, Mumcular Mahallesi, Üsküdar Nahiyesi Yunus Kariyesi) zerinde yapmış olduğumuz çalışmadan ortaya çıkan sonuç şöyledir: Bazı mahalle ve nahiyelerde Müslüman ve gayrimüslimlerin birarada oturdukları, 7 Temettü'at Defterine göre toplam 323 hane nüfusun 127 hanesinde Müslüman, 184 hanesinde gayrimüslim yaklaşık olarak 635 Müslüman, 920 gayrimüslim 1555 kişi yaşamaktadır. Nüfusun % 39,4'n Müslümanlar, % 57,1'ini gayrimüslimler, %2,48'ini ise kibtler oluşturmaktadır.

İncelediğimiz 7 yerleşim birimine ait Temettüat Defterleri'nde yaklaşık 231 hane ziraati olup 66 hanesinin apacılıkla meşgul olduğu bunun Manastır Nahiyesi Manastır-ı Kebir'de 53 haneden ibaret olup toplam yekn içinde en fazla olan kısmı teşkil ettiği görülmektedir. Oran olarak ise %8,3'ünü oluşturmaktadır. 231 hane içerisinde 8 hane rençber, 8 hane sığırtmaç, 5 hane bozmacı olduğu 10 hanenin asker, 67 hanenin ise, sosyal statüsünün belli olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu birimlerdeki zirai topraklar yüz ölçüsü cinsinden 7731,5 dönümdür. Bu topraklar içinde ziraata elverişli bağlar yaklaşık 144,5 dönüm, mezru tarlalar 3784 dönüm, gayrimezru tarlalar 3412 dönümdür. Mezru tarlaların bütün toprakların % 49'unu, gayri mezru tarlaların ise % 41'ini teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Toprak maliklerinin kiracı olarak çalıştıkları tarlalar 32 dönümdür. 314 dönüm evlek, 17 dönüm ayır, 14 dönüm bahçe, 14 dönüm harir bahçe bulunmaktadır.

Yetiştirilen rnlerin yerleşim birimlerindeki toplamı 2214,5 kiledir. 792,5 kile buğday, 579 kile arpa, 354 kile avdar, 260 kile alaf, 188 kile flfl, 41 kile burçak, vs. rnler içinde buğdayın bütün ürünlerin % 35,7'sini, arpa % 26'sını, avdar % 9,5'ini, alaf %11,74'n, flfl %8,4'n teşkil etmektedir. Kıyye olarak erzen, susam ve üzüm üretilmiş olup, toplamı 11498'dir. Bu ürünlerden en fazla gelirin 3110 kuruş ile zmden temin edildiği anlaşılmaktadır.

Hayvancılık şehrin genelinde her gruptan insanın uğraştığı bir geçim kaynağı olup incelediğimiz yerleşim birimlerinde 2061 baş hayvan bulunmaktadır. Sayı itibariyle önemlileri arasında sağmal hayvanların toplam 1089 baş olduğu ve oran olarak bütün hayvanların % 52,83'n teşkil ettiği ortaya çıkarılmıştır. Buzağılar bütün hayvanların % 4,3'n, dana ve malaklar % 3,4'n, mandalar %2,28'ini, öküzler % 9,2'sini, kısır ve yn koyunlar ise % 21,15'ini teşkil etmektedir. Bu yerleşim birimlerindeki emlakın 3' semerci 1'i obacı dükkanı olmak üzere 4 bina ve 1 yel değirmeni yer almaktadır. Bu birimlerde vergi-i mahsûsa, öşür, cizye, ağnam rsmu gibi gelirler temin edildiği anlaşılmaktadır. Bu vergilerin toplamı, 645845 kuruş olup 4499,5 kuruşu gayrimüslimlere aittir. 22268,5 kuruş öşür, 302 kuruş ağnam rsmu ve 297 cizye'ye tabi hanenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu yerleşim

International Journal of Eastern Mediterranean Studies
REFEREED JOURNAL
2023
ISSN NO: 2980-2350

birimleri dikkate alındığında alâ olarak 8 haneden 480 kuruş, evsât olarak 286 haneden 8580 kuruş, ednâ olarak 1 haneden 15 kuruş alındığı, 12 hanenin ise, cizyeden muaf olduğu görülmektedir.

İncelemiş olduğumuz 7 Temettüat Defteri göz önüne alındığında yaklaşık olarak 1047055 kuruş Temettüat elde edilmiş olduğu sonucu anlaşılmaktadır. Bunun mahallelere göre dağılımına bakıldığında yaklaşık 19120 kuruşun Çöke nahiyesi Recep Mehdi Kariyesi, 148416 kuruşu Manastır Nahiyesi Manastır-ı Kebir, 202815 kuruşun Manastır Nahiyesi Kalfa Kariyesi'ndeki mütemekkin reaya ve 516455 kuruşu Üsküdar Nahiyesi Yunus Kariyesinden elde edilmiş olduğu tespit edilmektedir.

Kaynaklar

- Akgündüz, Ahmet- Said Öztürk, 700. Yılında Bilinmeyen Osmanlı, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999.
- Çoruh, Haydar, "Tanzimat Döneminde Eyalet ve Sancakların Temettüat Vergisinin Yeniden Tespit Edilmesi", 24-27 Ağustos Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, Eskişehir 1999.
- Çoruh, Haydar, Temettüat Defterleri'ne Göre Erzurum Şehri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997.
- Güçer, Lütfi, XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1987.
- Güran, Tevfik, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları", Belgeler, XIII/17, Ankara 1988.
- İnalçık, Halil, "Cizye", Diyânet İslâm Ansiklopedisi, C. VIII, İstanbul 1995.
- Küçük, Cevdet, "Osmanlılar'da Millet Sistemi ve Tanzimat", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, IV, İstanbul (tarihsiz).
- Küçük, Cevdet, "Tanzimat'ın ilk Yıllarında Erzurum'un Cizye Geliri ve Reaya Nüfusu", Tarih Dergisi, C. XXXI, Mart 1977.
- Kütükoğlu, Mübahat S., "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Kaynaklarından Temettü Defterleri" Belleten, C. LIX, Sa. 225, Ankara 1995
- Kütükoğlu, Mübahat S., "Osmanlı Sosyal ve İktisâdi Kaynaklarından Temettü Defterleri", Belleten, C. LIX, Sa. 225, Ankara 1995.
- Nedkoff, Boris Christoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", Belleten, VIII/32, 1944.
- Öztürk, Said, "Ondokuzuncu Yüzyılda Söğüt Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Özellikleri", VIII. Osmanlı Sempozyumu, Söğüt 1994.
- Öztürk, Said, Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik, İstanbul Mart 1996.

International Journal of Eastern Mediterranean Studies
REFEREED JOURNAL
2023
ISSN NO: 2980-2350

Saydam, Abdullah, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, Trabzon 1995.

Türkmen, Engin, Edirne Salnâmesi H. 1288, (Lisans Tezi) Edirne 1995.